



# TÜRK

---

**2025, Yıl/Year: 13, Sayı/Issue: 41, ISSN: 2147-8872**

TÜRK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi

*TURUK International Language, Literature and Folklore Researches Journal*

Geliş Tarihi / *Date of Received*: 10.04.2025

Kabul Tarihi / *Date of Accepted*: 16.06.2025

Sayfa / *Page*: 100-114

**Research Article / Araştırma Makalesi**

Yazar / *Writer*:



**Nazlıcan KELEŞ**

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk  
Dili ve Edebiyatı ABD, Yüksek Lisans Öğrencisi

[nazz\\_keles\\_21@outlook.com](mailto:nazz_keles_21@outlook.com)

---

## **XVIII. YÜZYIL VE XIX. YÜZYIL ÂŞIK TARZI ŞİİRDE EFSANEVİ KUŞLAR**

### **Öz**

Âşık tarzı şiir geleneği, XVI. yüzyılın başlarında teşekkül etmeye başlayan ve kökleri ozan-baksı geleneğine kadar dayandırılan bir edebiyat geleneğidir. Bu geleneğin sağlam bir zemine oturması ve çok güçlü temsilciler yetiştirmeye başlaması XVII. yüzyıla tekabül etmektedir. Zirve yüzyılları XVII. ve XIX. yüzyıl olan âşık tarzı şiir geleneği, günümüze kadar çok sayıda temsilci yetiştirmiştir.

Sayısı çok ancak güçlü âşık vermeyen XVIII. yüzyıl ve âşık tarzı edebiyatın zirve yüzyıllarından birisi olan XIX. yüzyıl, âşık tarzı şiir geleneğinin seyri açısından önemli dönemlerdir. Bu yüzyıllarda söylenen/yazılan pek çok şiirde Zümrüd-ü Anka, Simurg ve Hümâ olmak üzere efsanevi kuşların adları anılmıştır. Bu efsanevi kuşların şiirlerde; yüksekten uçmaları, Kafdağı'nda yaşamaları, ulaşılmaz olmaları, talih ve şansı simgelemeleri ve yer yer sevgilinin güzelliğini de vurgulayan anlamlarda kullanıldıkları tespit edilmiştir. XVIII. yüzyıl âşıklarının şiirlerinin 18. *Yüzyıl Âşık Şiiri* temel alınarak bütüncül biçimde incelenmesi; XIX. yüzyıl âşıklarının ise önemli ve büyük bir bölümüne ait şiirlerin analiz edilmesi, bu şiirlerde yer alan efsanevi kuş örneklerinin sunulması ve ardından bu kuşların mitolojik ve efsanevi arka planlarının ortaya konulması, söz konusu çalışmayı Âşık Edebiyatı açısından kıymetli bir araştırma hâline getirmiştir.

---

Bu çalışmada XVIII. yüzyıldan seksen dört âşığın, beş yüz iki şiiri, toplu bir kaynak olması sebebiyle Kadriye Türkan'ın *18. Yüzyıl Âşık Şiiri* isimli kitabından hareketle incelenmiştir. XIX. yüzyıldan yirmi beş âşığın, dört bin altı yüz on dört şiiri ise ulaşılabilen müstakil kitaplarda, tezlerde ve makalelerde yer alan şiirlerden hareketle incelenmiştir. Toplamda yüz dokuz âşığın, beş bin yüz on altı şiir incelenmiş ve bu şiirlerde yer alan efsanevi kuşların özellikleri, sembolik anlamları, mitolojik ve efsanevi arka planları açıklanarak çalışma oluşturulmuştur.

**Anahtar Kelimeler:** Âşık tarzı, şiir, kuş, Zümrüd-ü Anka, Simurg, Hüma.

## LEGENDARY BIRDS IN 18TH AND 19TH CENTURY MINSTREL STYLE POETRY

### Abstract

The minstrel style poetry tradition dates back to the 16th century. It is a literary tradition that began to form at the beginning of the century and has its roots in the ozan-baksı tradition. It was in the 17th century that this tradition established itself on solid ground and began to produce very strong representatives. The tradition of minstrel style poetry, whose peak centuries were the 17th and 19th centuries, has produced many important representatives until today.

The 18th century, which produced many minstrels, and the 19th century, which was one of the peak centuries of minstrel style literature. In many poems written/spoken in these centuries, the names of legendary birds such as the Phoenix, Simurgh and Huma were mentioned. It has been determined that these legendary birds were used in poems in the sense that they fly high, live on Mount Kaf, are unattainable, symbolize luck and fortune, and sometimes emphasize the beauty of the beloved. The holistic examination of the poems of the 18th century bards based on the 18th century Bard Poetry; the analysis of the poems of a significant and large portion of the 19th century bards, the presentation of examples of legendary birds in these poems, and then the presentation of the mythological backgrounds of these birds have made this study a valuable research in terms of Minstrel Literature.

In this study, five hundred and two poems of eighty-four bards from the 18th century were examined, based on Kadriye Türkan's book titled *18th Century Minstrel Poetry*, as it is a collective source. Four thousand six hundred and fourteen poems of twenty-five bards from the 19th century were examined based on the poems in accessible independent books, theses and articles. In total, five thousand one hundred and sixteen poems of one hundred and nine bards were examined and the study was created by explaining the characteristics, symbolic meanings, mythological and legendary backgrounds of the legendary birds in these poems.

**Keywords:** Minstrel, legend, bird, Zümrüd-ü Anka, Simurg, Hüma

## Giriş

Âşık tarzı şiir, XVI. yüzyıldan itibaren gözlenen ve âşık olarak adlandırılan sanatçılar tarafından icra edilen bir geleneğinin adıdır. Bu geleneğin şekillenmesinde, Orta Asya edebiyat gelenekleri, yerleşik hayata geçiş ile İslamiyet'in ve divan edebiyatının tesiri azımsanmayacak derecededir. Âşıklık geleneğinin oluşumunu ve devamını sağlayan âşıklar ise usta-çırak ilişkisi içerisinde yetişen saz çalan, irticalen şiir söyleyen, muamma asma ve indirme kabiliyetine sahip, atışma yapabilen, bâde içtiğini belirten, hikâye tasnif edebilen, bunların hepsine olmasa da büyük bir kısmına vakıf kişilerdir. "Âşık, hem yaratıcı bir sanatçı, hem de icracıdır: Düzdüğü şiiri, türküyü okur ama, gerek çağdaşı olan, gerek kendisinden önce yaşamış âşıklar dan edindiği edebiyat kalıtını bir kuşaktan öbür kuşağa ulaştırmak görevini de üzerine alır" (Boratav 1968: 341). Bu sebeple de kültürün aktarıcısı olarak nesilden nesile geçen bir gelenek oluşturmayı başarmışlardır. Bu sanatçılara adını veren âşık kelimesi, ozan kelimesinden dönüşmüştür ve XVI. yüzyılın ortalarından itibaren ozan kelimesi yerine âşık kelimesi Azerbaycan ve Anadolu sahasında kullanılmaya başlanmıştır.

Âşıklar, XVI. yüzyılın ikinci yarısından sonra kendi sanatlarını memleket memleket gezerek âşık kahvehanelerinde fasıllar düzenleyerek yaygınlaştırıp geliştirmiş ve bu geleneğin sağlam bir zemine oturmasını sağlamışlardır. Şiirlerinde aşk, ayrılık, gurbet, ölüm, sosyal hayat gibi konuları işlemekle beraber tabiat unsurlarına ve hayvanlara da sıklıkla yer vermişlerdir. Bu bağlamda kuşlar yüksekte uçmaları, özgür doğaları, güzel ve ulaşılmaz görüntüleriyle insanda hayranlık uyandırmıştır. Özellikle Türklerde, kuşların gökyüzüyle olan temasları onların tanrıya yakın ve onun temsilcisi olarak düşünülmesine yol açmış; güç, kuvvet, yücelik duygusu uyandırmıştır. Öyle ki İslamiyetten önce Türklerde ölen kişinin ruhunun kuşlar aracılığıyla cennete ulaştığı inancı bulunmaktadır. Bundan dolayı kuşlara kutsiyet atfedilmiş, zaman içerisinde farklı anlamlar yüklenmiş, sihri ve efsanevi birtakım özelliklerle, sözlü ve yazılı eserlerde kendine yer bulmuşlardır. Âşık tarzı şiir geleneğinde de âşıklar, kuşlar ve onların sembolik anlamlarından şiirlerinde sıklıkla bahsetmiştir. Özellikle Zümrüd-ü Anka, Simurg ve Hümâ âşık tarzı şiirde en çok adı anılan efsanevi kuşlardan olmuştur.

Bu çalışmada, âşık tarzı şiir geleneği dahilinde XVIII. yüzyıldan seksen dört âşığın beş yüz iki şiiri, toplu bir kaynak sunması sebebiyle *18. Yüzyıl Âşık Şiiri* kitabından incelenmiştir. Abdî'nin sekiz, Âgâh'ın bir, Âgahî'nin iki, Âhî Oğlu'nun üç, Ahmed'in bir, Ali'nin iki, Ali'nin üç, Ali Nebi'nin üç, Bağdadî'nin üç, Bahşî'nin üç, Balasan'ın iki, Cehdî'nin iki, Ceryan Oğlu'nun bir, Cihâdî'nin üç, Civan'ın iki, Dellek Murad'ın altı, Derûnî'nin bir, Fahrî'nin on bir, Faik'in bir, Fakîrî'nin iki, Fedâyî'nin elli beş, Han Çoban'ın iki, Hasta Kasım'ın on dokuz, İbrahim'in on altı, İrfânî'nin üç, Kabasakal Mehmed'in iki, Kâmil'in iki, Kara Hamza'nın üç, Kâtibî'nin iki, Kemter'in sekiz, Kıymetî'nin iki, Küşâdî'nin bir, Levnî'nin yirmi bir, Lezîzî'nin iki, Mağriblioğlu'nun üç, Mâhî'nin bir, Mahtûmî'nin üç, Mecnûnî'nin otuz üç, Meftûnî'nin altı, Meşkinli Mehmed'in dört, Mevzûnî'nin on dört, Mihnetî'nin bir, Molla Penah Vagîf'in sekiz, Mücrüm Kerim'in yirmi, Mülûkî'nin bir, Mümin'in bir, Nakdî'nin dört, Neşâtî'nin bir, Nigârî'nin bir, Niyâzî'nin bir, Nûrî'nin bir, Osman'ın elli üç, Öksüz Ahmed'in dört, Rahmî'nin bir, Râşit'in bir, Ravzî'nin iki, Reisoğlu'nun yirmi, Sabrî'nin bir, Sâdık'ın bir, Sâfî'nin üç, Said'in iki, Savnî'nin bir, Seferlioğlu'nun üç, Selimî'nin iki, Serunî'nin üç, Serverî'nin iki, Sevdâyî'nin iki, Seyidyâr Oğlu'nun üç, Sıdkı'nın bir, Sıtkı'nın yedi, Sipâhî'nin üç, Siyâhî'nin iki, Süleyman'ın beş, Şâdî'nin bir, Şanî'nin bir, Şerif İbrahim'in iki, Şermî'nin altı, Şirinî'nin bir, Tahirî'nin bir, Talibî'nin

yirmi iki, Tilimhan'ın on üç, Valeh'in otuz, Vartan'ın bir ve Yusuf'un ise bir şiiri incelenmiştir. Bu yüzyılda toplam beş yüz iki şiir incelenmiştir.

XIX. yüzyılda ise şiirlerine kitaplardan, makalelerden, tezlerden ulaşılabilen dönemin önemli âşıkları araştırılmış ve incelenmiştir. Çalışmada yirmi beş âşığın dört bin altı yüz on dört şiiri incelenmiştir. Erzurumlu Emrah'ın üç yüz altmış yedi, Ruhsatî'nin dört yüz yirmi altı, Seyrânî'nin sekiz yüz yirmi iki, Sümmanî'nin üç yüz otuz dört, Bayburtlu Zihnî'nin kırk sekiz, Dadaloğlu'nun elli beş, Ceyhunî'nin elli beş, Deli Boran'ın yüz otuz yedi, Dertli'nin yüz seksen dört, Gedaî'nin yetmiş, Hengâmî'nin yirmi üç, Minhacî'nin otuz sekiz, Tokatlı Nuri'nin iki yüz elli altı, Pesendî'nin altmış sekiz, Arifi'nin yetmiş iki, Şem'i'nin iki yüz yetmiş üç, Şenlik'in yüz altmış altı, Niğdeli Tahirî'nin yüz on iki, Veli'nin yüz on yedi, Bayburtlu Celalî'nin seksen, Meslekî'nin kırk altı, Esirî'nin üç yüz altmış dört, Kenzî'nin iki yüz doksan dokuz, Yozgatlı Nazî'nin doksan bir, Figânî'nin yüz on bir tane şiiri incelenmiştir. Bu yüzyılda toplam dört bin altı yüz on dört şiir incelenmiştir.

Çalışmanın amacı, XVIII. ve XIX. yüzyılda toplam beş bin yüz on altı şiir içerisinde, efsanevi kuşlardan Zümrüd-ü Anka, Simurg ve Hüma'nın şiirlerde nasıl ele alındığını ve ne tür özellikleri dikkate alınarak değerlendirildiğini göstermektir. XVIII. yüzyıl âşıklarının 18. *Yüzyıl Âşık Şiiri* 'nden hareketle bütün şiirlerin incelenmesi, XIX. yüzyıl âşıklarının ise önemli ve büyük bir bölümünün şiirlerinin incelenmesi, incelenen bu âşıkların şiirlerindeki efsanevi kuşların örneklerinin verilmesi ve daha sonra bu kuşların efsanevi arka planlarının ortaya konulması, bu çalışmayı önemli bir çalışma haline getirmektedir.

### 1-XVIII. ve XIX. Yüzyıl Âşık Tarzı Şiir Geleneği

Âşık tarzı şiir geleneği XVI. yüzyılın sonunda belli bir zemine oturduktan sonra gelişimine devam etmiş ve güçlü âşıklar yetiştirmiştir. XVIII. yüzyıla bakıldığında âşıklar ve ortaya koydukları şiirler hakkında fazla bilgi olmadığı görülmektedir. Eldeki bilgiler ışığında XVIII. yüzyılda yetişen âşık sayısı az olmadığı halde, zirve yüzyıllardaki gibi güçlü ve kendinden sonraki âşıkları etkileyebilecek onlara yol gösterebilecek düzeyde sanatçının yetişmediği görülmektedir.

XVII. yüzyılda başlayan klasik edebiyata özenme hareketi, XVIII. yüzyılda daha ileri bir düzeye ulaşmıştır. Âşıkların büyük bir bölümünün gösterdiği bu eğilim, kendi tarzlarından uzaklaşmayı da beraberinde getirmiştir. Yani âşıklar, kendi tarzlarının dışına çıktıkları için asıl alanlarını boş bırakmışlar fakat etkisi altında kaldıkları veya özendikleri klasik şiirde de yeterince başarılı olamamışlardır (Oğuz 2008: 242-243).

Âşık tarzı gelenekte XVIII. yüzyılda güçlü bir temsilci yetişmemesinin en önemli sebeplerinden birisi âşıkların kendi alanlarının dışına çıkmasıdır. Buna rağmen âşıklar özendikleri klasik edebiyatta ve oluşturdıkları aruz ölçülü şiirlerde hece ölçüsünde oldukları kadar başarılı olamamışlardır. Bu yüzyılda yetişen âşıklardan başlıcaları şunlardır: Ravzî, Şermî, Kâtibî, Hocaoglu, Derviş Musa, Kabasakal Mehmed, Abdî, Âgâhî, Ahmed, Bağdadî, Cihâdî, Derûnî, Fahrî, Hasta Kasım, Levnî, Öksüz Ahmed, Osman, Nigârî, Talibî, Mecnûnî, Neşâtî'dir. Ancak belirtmek gerekir ki bu yüzyılda âşık tarzı şiir geleneği oldukça yaygınlaşmıştır. Âşıklar, kahvehanelerde, meyhanelerde, meclislerde, halkın bulunduğu toplu etkinliklerde saz çalıp şiirlerini söyleyerek sanatlarını icra etmişlerdir. Şiirlerinde başta aşk olmak üzere ayrılık, felekten şikâyet, savaş,

kahramanlık, sosyal hayat gibi konular işlemiş hem hece ölçüsüyle hem de klasik edebiyatın etkisinden dolayı aruz ölçüsüyle şiirler söylemişlerdir.

XIX. yüzyıl ise âşık tarzı şiir geleneğinin zirve yüzyıllarındandır. Bu yüzyılda sayıca pek çok güçlü âşık yetişmiştir. XIX. yüzyılda, divan edebiyatında mahallileşme akımının artmasıyla âşık şiiri, divan edebiyatı etkisine daha fazla girmiş ve halktan, halk zevkinden uzak bir anlayış ortaya çıkmıştır. İstanbul'dan başlayarak imparatorluğun her tarafından yetişen âşıklar, XVIII. yüzyılda olduğu gibi şehir hayatının ve şehir kültürünün etkisi altında kalmışlardır (Köprülü 2004: 469). Bu sebeple de aruz ölçüsüyle yazdıkları şiirlerde Arapça ve Farsça kelimelerle örülmüş ağır ve halkın anlayamayacağı bir dil kullanma merakına kapılmışlardır. "XIX. yüzyılda yetişen âşıklar hakkında, önceki asırlarla kıyaslanamayacak kadar fazla bilgi mevcuttur. İmparatorluğun her tarafında âşıkların sayısı artmış, başta İstanbul olmak üzere büyük şehirlerde kethüdalık sistemine geçmiş; düzenli bir teşkilâta sahip olarak memleketin her tarafında toplandıkları kahvehanelerde âşık fasılları ile şöhret kazanmışlardır. Bu âşıklar, sarayın yanı sıra bütün büyük merkezlerde hükümet adamlarının ve eşrafın himaye ve desteğine mazhar olmuşlardır" (Türkan 2017: 53). Bu yüzyılda asker âşıkların sayısı da artmıştır.

Ayrıca XIX. yüzyılda âşık kolu olarak adlandırılan bir gelenek zinciri oluşmuştur. Âşık kolu, "çıraklık geleneği içinde, birbirini ardınca yetişen âşıklar tarafından, odak hüviyetindeki usta âşığa bağlılık duyarak, ona ait üslup, dil, ayak, ezgi, konu, hatıralar ve hikâyelerin devam ettirildiği mekteptir" (Kaya 1997: 2). Âşık kolları sonraki nesillere şiirlerin, saz ve sözün, hikâyelerin ve kültür birikimin taşınmasında önemli rol oynamıştır. XIX. yüzyılın öne çıkan isimleri, Erzurumlu Emrah, Âşık Seyrânî, Âşık Ruhsatî, Âşık Şenlik, Dertli, Bayburtlu Zihni, Dadaloğlu, Sümmânî, Deli Boran, Gedâî, Hengâmî, Minhacî, Şem'î ve Tokatlı Nuri'dir. XIX. yüzyılda yetişen âşıkların bir bölümünün aynı zamanda iyi birer hikâye müsnifi oldukları bilinmektedir.

## 2-XVIII. ve XIX. Yüzyıl Âşıkların Dilinden Efsanevi Kuşlar

Kuşlar, sözlü ve yazılı eserlerde yer alan ve en eski anlatmalar olan mitlerde de kendine yer bulan hayvanların başında gelmektedir. Mitlerde kuşlar, tanrıya yakın hayvanlar olarak düşünülmüş ve koruyucu ruhlar olduğuna inanılmıştır. Bu sebeple eski çağlardan beri insanlar kuş simgelerini hayatlarının çoğu alanında kullanmışlardır. Türklerde de kuş figürleri önemli bir olgudur ve eski Türk mezar kalıntılarında kuş figürlerine rastlanmıştır. Bunun sebebi Türk topluluklarında kuşların ölen kişinin ruhunu tanrıya ulaştıracağına dair inançtır.

Âşık tarzı gelenekte âşıkların şiirlerinde pek çok efsanevi kuşun adını andığı, bu efsanevi kuşların mitolojik ve sembolik anlamlarda kullanıldığı görülmektedir. "Efsaneviyle kastedilen aslında adı tam olarak bilinmeyen ya da hayal ürünü kuşlardır. Kabul gördüğü her kültürde farklı ya da benzer sembolik anlamlar yüklenmiştir" (Akbulut 2023:18). Adı anılan fakat gerçekte var olup olmadığı belli olmayan bu kuşlardan özellikle Zümrüd-ü Anka, Simurg ve Hümâ şiirlerde en çok tesadüf edilen efsanevi kuşlardandır.

### a- Zümrüd-ü Anka

Anka ya da Zümrüd-ü Anka, Kafdağı'nda yaşadığı varsayılan, parlak renkli tüyleri olan uzun boyunlu, uzun kuyruklu, yüzü insan yüzüne benzeyen efsanevi bir kuştur. Bakan kişinin gözlerini

kamaştıracak kadar parlak tüylü olduğu ve kanatlarını açıp uçmaya başladığında tüm ülkeyi karanlığa boğduğu söylenmektedir. Cennet kuşuna benzeyen yeşil renkli bir kuş olduğu düşünüldüğü için kaynaklarda Zümrüd-ü Anka olarak yer almaktadır. "Arapların Anka dedikleri kuştur ki, biz Türkler bu kuşun farsça ve arapça adlarını birleştirerek Zümrü-dü Anka deriz" (Ögel 2015: 108). Anlaşılabileceği üzere Türkler Anka'ya Zümrüd-ü Anka demektedir. Kelimenin anlamına bakıldığında "Anka kelimesi İbranice anak kelimesinden türemiştir. Anak, isim olarak gerdanlık, uzun boyunlu dev anlamlarına, fiil olarak ise gerdanlık takmak, boğmak, boğazı sıkıkmak" (Batislam 2002: 195) anlamlarına gelmektedir. Sözlükte "İsmi olup, cismi olmayan bir kuş, Zümrüdüanka kuşu" (Devellioğlu 2010: 38) şeklinde geçmektedir. Hint Mitolojisinde Gruda, Yunan Mitolojisinde Phonix, İran Mitolojisinde ise Simurg olarak geçen Zümrüd-ü Anka, Türk Mitolojisinde Alp Kara Kuş, Tuğrul veya Anka olarak bilinmektedir.

Zümrüd-ü Anka, çok büyük bir kuş olarak tarif edilmiştir. Kanatlarını açtığı zaman geniş bir alanı kaplayan, dev bir yumurtası olan, kimi zaman azla kanaat eden, kimi zaman ise çocukları avlayan bir masalsı varlıktır. Genelde ölümsüz bir varlık olarak tasvir edilen Zümrüdüanka, bir rivayette çocukları avlayıp öldürdüğü için bir peygamberin bedduası ile Allah tarafından helak edilmiştir (Tansü-Güvenç 2017: 795).

Zümrüd-ü Anka, çok bilgili ve ulu bir kuştur. Öyle ki Türk masallarında<sup>1</sup> ve efsanelerinde kahramana yardım eden Zümrüd-ü Anka, kahramanların uzak ülkelere gitmesine yardımcı olarak onlara rehberlik eder ve zor durumlardan onları kurtarır. Zümrüd-ü Anka öldükten sonra küllerinden yeniden dirilebilir; bu sebeple kendini yeniden yaratmanın, yeniden doğmanın da sembolü haline gelmiştir.

Mısır efsanelerinde Zümrüd-ü Anka, kartal büyüklüğünde bir kuş olup boynunun tüyleri altın gibi sarı ve kuyruğu beyaz ile karışık pembe renklidir. Gözle görülemeyecek kadar yüksekten uçar ve Kafdağı'nın tepesinde yaşar. İran destanlarında Simurg adıyla anılan Zümrüd-ü Anka, Firdevsi'nin *Şehname*'sinde Zal'ı yetiştiren ve oğlu Rüstem'e yardım eden kuş olarak bilinir. İslam mitolojisinde ise kuşların padişahı olarak geçen Zümrüd-ü Anka, Hz. Musa zamanında yaratılmış ve Hz. Süleyman'ın meclisinde bulunmuştur (Batislam 2002: 196). Zümrüd-ü Anka özellikle Ferîdüddin Attâr'ın *Mantiku't-Tayr* adlı eserinde ayrıntılı olarak ele alınmış ve tasavvufi açıdan yorumlanmıştır. Zümrüd-ü Anka motifi diğer eserlerde de genellikle sembolik açıdan yorumlanarak kullanılmıştır.

Üftadesi çok mâil-i ruhsârı firavan

Kim görse olur dide-i bâdâmını hayran

Olmuş o peri mülket-i hüsn içre Süleyman

**Hakmünde anın kaf ile anka küçücükten** (Fahrî; Türkan 2023: 145)

Fahrî dördlüğünde sevgiliyi övmüş ve onun güzeller diyarında Süleyman gibi olduğundan bahsetmiştir. Onun hizmetinde ise Kafdağı'ndaki Zümrüd-ü Anka bulunmaktadır. Zümrüd-ü Anka'nın yaşadığı yer Kafdağı'dır ve rivayetlere göre Zümrüd-ü Anka, Hz. Süleyman zamanında yaşamıştır.

**Vardır ol şehirde bir beyt-i ankâ**

<sup>1</sup> Bilgi için bkz. Türkan 2007: 140-141; Türkan 2015: 2071; Türkan 2016: 221.

Dest-i kudret ile urulmuş binâ  
 Yetmiş bin nikâb bürütmüş cem‘â  
 Yedi kat renk ile rengân olunca (Osman; Türkan 2023: 408)

Osman'ın mısralarında Zümrüd-ü Anka, bir bina gibi yüksekte ve ulaşılmaz olarak tasavvur edilmiştir. Dörtlükte Zümrüd-ü Anka'nın yükseklerde uçuşu ve kudretli bir kuş oluşu vurgulanmıştır. Ayrıca yedi kat renk ile bezeli, yedi kat renkli, canlı ifadesi, Zümrüd-ü Anka'nın rengarenk tüylerine bir gönderme olarak düşünülebilir.

**Simurg ankâ gibi açdıkca peri**  
 Belli degil midür alâyin seri  
 Ol Gâzî Piyâle Paşadan beri  
 Henüz şimdi erin buldı Üçfener (Reisoğlu; Türkan 2023: 439)

Simurg ve Zümrüd-ü Anka'nın özellikleri birbirine benzemektedir, bu yüzden pekçok şiirde beraber ele alınırlar. Reisoğlu dörtlüğünde, “Anka gibi açdıkca peri” diyerek Zümrüd-ü Anka'nın yüzünün güzelliğine ve peri gibi oluşuna vurgu yapmıştır.

Emrah çekmeyince çile-i kahrı  
 Kemale yüz tutmaz gönüller şehri  
 Neylesün vefasız dane-i dehri  
**Kaf-ı kanaatda ankadır gönül** (Erzurumlu Emrah; Karadağ 1996: 118)

Erzurumlu Emrah, bahtsızlığından ve mutsuzluğundan şikayet ettiği bu şiirde gönlünün tıpkı bir Zümrüd-ü Anka gibi olduğunu söyler. Zümrüd-ü Anka'nın mekanının Kafdağı olduğuna inanılır. Burada “Kaf-ı kanaatda ankadır gönül” denilerek gönlün elde olana razı olduğundan, yetindiğinden ve fazlasını aramamasından bahsedilmiştir. Dörtlükte kişi eğer elindekiyle yetinirse, Kafdağı'nda yaşayan Zümrüd-ü Anka gibi yüceliğe ve huzura ulaşacaktır.

'Âşiyân-ı dilde 'aşkun durmayup cevân ider  
**Misl-i lâlâ hüsnüne 'Ankâ ki dirler sen misin** (Erzurumlu Emrah; Karadağ 1996: 341)

Erzurumlu Emrah sevgiliye olan aşkını dile getirdiği beyitte sevgilinin güzelliğinin eşine az rastlanan, nadir ve olağanüstü olduğunu vurgulamaktadır. Sevgilinin yüz güzelliği tıpkı Zümrüd-ü Anka'ya benzer, onun gibi nadirdir.

Güzâr itdüm cihânı görmedüm bir pâk-tıynet ben  
 Ki dilüm bin cân ile teslim idem yolında hidmet ben  
 Bu hayretten getürdüm kuvve-i yârı 'ibret ben  
 Saluban dişe-i şâmhin-i âşinâ-yı himmet ben  
**Kanâ'at 'âleminde bir büyük Ankâ şikâr itdüm** (Erzurumlu Emrah; Karadağ 1996: 310)

Kanâ'at, bir şeye razı gelme, kabullenme anlamına gelmektedir. Erzurumlu Emrah, kanaat âleminde bir büyük Zümrüd-ü Anka avladım, yakaladım diyerek aslında çok değerli ve efsanevi bir

şeyi elde ettim ona sahip oldum demek istemiştir. Burada Zümrüd-ü Anka, nadir olması özelliğiyle ön plana çıkmıştır.

**.....alur görünmez lâ-mekan ankâ gibi**

İsmi vardır cismi yoktur şekli pinhândır gönül (Ârifî; Güler 2004: 43)

Lâ-mekan, mekansız olup Zümrüd-ü Anka için kullanılmıştır. Lâ-mekan aynı zamanda tasavvufta ebedi, sonsuz olma anlamlarını da taşır. Gönül için ismi ve cismi yoktur, gizlidir denilmektedir. Bu Zümrüd-ü Anka'nın her zaman görülmemesine, yüksekte uçmasına ve ulaşılması zor bir kuş olmasına bir göndermedir.

**Gönül pervâz-ı aşk-ı 'ankâ 'Ârifî mekan tutmaz**

Çü bülbül meskeni gülşen ki baykuşun virânlıktır (Ârifî; Güler 2004: 61)

Ârifî için gönül, tıpkı Zümrüd-ü Anka gibi uçar ve mekan tanımaz, mekansızdır. Bu sebeple bu şiirde Zümrüd-ü Anka'nın serbestçe, özgürce ve mekansızca sürekli uçmasına atıf yapılmıştır.

El ulaşmaz kâmetiñ ey dilberâ tûbâ mıdır

**Dâ'imâ yüksek uçarsın meşrebin 'ankâ mıdır** (Şem'î; Aydın 2019: 582)

Şem'î bu şiirinde sevdiği kişinin güzelliğini över. Âşık, “yüksek uçarsın sen Zümrüd-ü Anka mısın” diye sorarak sevgilinin ulaşılmazlığını belirtmekte ve onu, kendisinden daha yüce daha uzak gördüğünü söylemektedir.

**Gâh semâya uzadır destini 'Ankâ'yı tutar**

Gâh ejderhâ olur bir demde dünyâyı yutar

Gâh za'ifü hâl olur Şem'î tek mürdan betür

Gâhi tâcî altına pinhân olur Bektaşîler (Şem'î; Aydın 2019: 574)

Şem'î'nin dini-tasavvufî bir konuyu işlediği dörtlükte, gökyüzüne uzanan el Zümrüd-ü Anka'yı yakalar denilmektedir. Burada Zümrüd-ü Anka, hakikate yönelmeyi ve hakikati yakalamayı, ona ulaşabilmeyi simgelemektedir.

**'Anka gibi sen Kâf-ı kanâ'atde yatar**

Devr itmeli şâh kasrını tayyâr unudulduñ (Şem'î; Aydın 2019: 552)

Beyitte, Zümrüd-ü Anka'nın mekanı olan Kafdağı'ndan bahsedilmiş ve Zümrüd-ü Anka'nın orayı yani Kafdağı'nı mesken tuttuğu, orada yaşadığı aktarılmıştır.

Meğer tir-ı mahabbet zahmı var hatırıñanında

**Makamı Kaf-ı istiğnada olsa mürğ-i ankanın** (Gedâî; Nüzhet 1933: 63)

Gedâî şiirinde, Zümrüd-ü Anka kuşunun mekanının Kafdağı olduğunu ve Zümrüd-ü Anka'nın da Kafdağı'na kanaat getirdiğini, gözünün başka bir şey aramadığını, yerinden memnun olduğunu dile getirmektedir.

Girmesün meydāna yoḥsa pehlivānı Konya'nıñ

Ḳuşanır āhen kemer merd-i cihānı Konya'nıñ

Pençe-i ser-tîzine taḳmaz giyünür pāyini

**Gökden 'anḳa indirir da'im ṣehanı Konya'nıñ** (Şem'i; Aydın 2019: 543)

Şem'i'nin memleket konulu bu şiirinde, Konya'nın güzellikleri övülmüş ve yüksekte uçan, zor görülen ve yere konmadığı düşünülen Zümrüd-ü Anka'nın bile Konya'ya inebileceğinden bahsedilmiştir. Zümrüd-ü Anka kuşunun nadir olarak yere konması ile Konya'nın güzelliği ve farklılığı vurgulanmaya çalışılmıştır.

**Ḥaşmıñ serçe ise 'Anḳā bil ey dil**

Ḳarınca mekrinden ḳurtılmadı fil

Kāmiliñ zehrini āb-ı ḥayāt bil

Cāhiliñ şerbetin içme bal ise (Seyrânî; Aydoğdu 2011: 407)

Âşık Seyrânî nasihat konulu bu dörütlüğünde düşmanın serçe kadar küçük olsa dahi onu Zümrüd-ü Anka gibi büyük, kudretli düşün demiştir. Burada Zümrüd-ü Anka'nın büyüklüğü, serçe gibi küçük bir kuşla kıyaslanarak anlatılmıştır.

**'Anḳā gibi enisim Ḳāf ile**

Var Elḥamdülillah ḳalb-i şāf ile

(Eger) aldayup yüzime gülme nāfile

Düşde görseñ yormañ ḥayıra beni (Seyrânî; Aydoğdu 2011: 578)

Seyrânî'nin şiirinde Zümrüd-ü Anka yine Kafdağı ile beraber kullanılmıştır. Zümrüd-ü Anka'nın Kafdağı ile arkadaş, dost olduğu anlatılmıştır.

**Sen bir 'anḳāsın Kozan Ṭağı'nıñ**

Ḳanadıñ üstime ger deyü geldim

Dāmına düşmeyim düşmān ağının

Seni merd ḳahramān er deyü geldim (Seyrânî; Aydoğdu 2011: 698)

Memleket konusunun ele alındığı bu şiirde, yüksek bir dağ olan Kozan dağından bahsedilir. Kozan dağı yüksek bir dağ olarak bilinmektedir ve Zümrüd-ü Anka kuşunun mekanı olarak anlatılır. Bu yüzden önemli ve yüce bir dağ olarak görülmüş ve bu şekilde övgü konusu olmuştur.

İdris terziligi icād itmeden

Endāzeden geçmiş boyumuz bizim

**'Anḳā yaradılup Ḳāf'a gitmeden**

Biñ bir Ḳāf'a mazhar yolımız bizim (Seyrânî; Aydoğdu 2011: 736)

Âşık Seyrânî şiirinde, verdiği kararın çok önceden alındığını, bunun Zümrüd-ü Anka'nın yaratılıp Kafdağı'na gitmeden önce olduğunu belirterek anlatmıştır. Bu, Zümrüd-ü Anka'nın çok uzun zaman önce varolduğuna dair bir inanışa göndermedir.

Bakıldığında XVIII. yüzyıl âşıklarının şiirlerinde Zümrüd-ü Anka, XIX. yüzyıla göre daha az geçmektedir. XVIII. yüzyıl âşıkları Zümrüd-ü Anka'yı ulaşılmazlığı vurgulamak ve sevgilinin peri gibi güzel olduğunu anlatmak için kullanmışlardır. XIX. yüzyıla bakıldığında ise Zümrüd-ü Anka genel olarak Kafdağı'yla beraber şiirlerde yer almıştır. Kafdağı'nın Zümrüd-ü Anka'nın mekanı olduğu sürekli vurgulanmış ve hakikati, ulaşılmazlığı ifade etmiştir. Bazı şiirlerde ise Kafdağı'nda yaşayan Zümrüd-ü Anka, sevgilinin ulaşılmazlığını, âşığa olan uzaklığını anlatmak için kullanılmıştır.

### **b-Simurg**

Simurg ile ilgili kaynaklarda yer alan bilgilerin çoğu Zümrüd-ü Anka için söylenenlerle benzerlik göstermektedir. Simurg sözlük anlamı olarak "anka kuşu, masal kuşu" (Devellioğlu 2010: 1113) anlamlarına gelmektedir. Zümrüd-ü Anka'nın, Farsça'daki adı Simurg bazen de Sireng'dir ve Farsça "otuz kuş" anlamına gelmektedir. Simurg'un Kafdağı'nın ve Elbruz dağının ardında yaşadığına inanılmaktadır ve Simurg için Zümrüd-ü Anka, Anka kuşu gibi adlandırmalar da yapılmaktadır.

İran destanlarında iki Simurg'dan söz edilmektedir. Bunlardan ilki Zal ve Rüstem'i koruyan Simurg, diğeri ise İsfendiyar'ın öldürdüğü dev kuştur. Zal ve Rüstem'i koruyan Simurg yardımsever ve iyi bir kuş olarak görünürken İsfendiyar'ın öldürdüğü Simurg zararlı ve kötü bir canlıdır ve siyah bir bulut şeklinde tasavvur edilmektedir (Batislam 2002: 202-203). Âşık edebiyatında ise Simurg daha çok Zümrüd-ü Anka ile beraber anılmış ve güzelliğiyle ön plana çıkmıştır.

### **Simurg ankâ gibi açdıkca peri**

Belli degil midür alâyin seri

Ol Gâzî Piyâle Paşadan beri

Henüz şimdi erin buldı Üçfener (Reisoğlu; Türkan 2023: 439)

Reisoğlu, Simurg ve Zümrüd-ü Anka'nın benzer özelliklerine istinaden dörtlükte beraber kullanmıştır. Simurg'un yüzü insan yüzüne benzer ve yaratılışın, yeniden doğuşun simgesidir. Âşık, Simurg Anka gibi açdıkça peri diyerek Simurg gibi bir şeylerin açıkça ortaya çıkmasından ya da anlam kazanmasından bahsetmektedir. Burada Simurg'un peri kadar güzel olmasına da değinilmiştir.

### **Havādan çağırdı simurg Ankā**

Benim beynü'l-arze'l-semāber havā

Sırrım sırrü'l-Ḥayy'dır benim bir eşyā

Yorulur uçurırım ben biāşiyān (Seyrânî; Aydoğdu 2011: 751)

Âşık Seyrânî'nin şiirinde Simurg ve Zümrüd-ü Anka beraber ele alınmış ve ben, yerle gök arasındayım ve açık bir biçimde tıpkı Simurg ve Zümrüd-ü Anka gibi uçarım denmiştir.

Ârif olan bundan çok hisse kapar

Ahmak olan kişi yolundan sapar

Semada yumurtlar yavrusun kapar

**Simurg u Anka'nın yuvası olmaz** (Şem'i; Aydın 2019: 386)

Simurg'un mekanı, nerede yaşadığı tam olarak bilinmemektedir. Genellikle Kafdağı'nda olduğu düşünülse de bazı anlatılarda mekansız ve yuvasız olarak da geçmektedir. Simurg'un her daim uçtuğu hatta havada yumurtladığı da rivayetler arasındadır. Burada Şem'i kişiye nasihat etmiş ve son olarak Simurg ve Zümrüd-ü Anka'nın yuvasının olmadığını gökyüzünde yumurtladığını söylemiştir.

**Öyle bir simur-ı ankâyam ki sayyâd bilmezem**

Kaf-ı dilde mesknüm dâm-ı günâh olmaz bana (Erzurumlu Emrah; Karadağ 1996: 230)

Erzurumlu Emrah beyitinde ben öyle bir Simurg ve Zümrüd-ü Anka'yım ki beni hiçbir avcı avlayamaz, vuramaz demektedir. Burada Simurg ve Zümrüd-ü Anka, manevi yönden gücü temsil etmektedir. Âşık kendisini manevi açıdan ulaşılamaz olarak görmekte aynı zamanda kendisini Simurg ve Zümrüd-ü Anka gibi nadir ve özgür hissettiğini vurgulamaktadır.

Simurg, XVIII. ve XIX. yüzyıl âşık tarzı şiirde aynı sıklıkta geçmektedir. Hem XVIII. yüzyılda hem de XIX. yüzyılda da Simurg, Zümrüd-ü Anka ile beraber anılmış ve XVIII. yüzyılda Simurg, iyi ve hoş anlamında şiirlerde yer alırken XIX. yüzyılda daha çok yükseklerde uçuşu bakımından konu edilmiştir.

**c-Hümâ**

Hümâ ya da Hümay, Farsça kökenli bir kelime olup "saâdet, kutluluk" (Devellioğlu 2010: 448) anlamlarına gelir. Hümâ kuşuna cennet kuşu, talih kuşu, devlet kuşu da denilmektedir. Kafdağı'nda ya da karlarla örtülü bir ülkede yaşadığı kabul edilen, çok uzun zaman yere değmeden uçabilen, kanatlarının uçları siyah geri kalanı ise yeşil renkli tasvir edilen Hümâ kuşunun, insanlara bolluk, bereket ve şans getirdiğine inanılır. "Devlet kuşu olarak kabul edilen Hümâ'nın Yakutlarda Umay ya da Kuday adıyla talih kuşunun ismi olarak geçtiği anlatılır. Bu kuşun Anka ya da Zümrüd-ü Anka ile ilişkisi vardır; çünkü onun için söylenen birçok şey Anka kuşu için de geçerlidir" (Çoruhlu 2002: 132). Fakat Hümâ kuşu, Zümrüd-ü Anka'dan daha küçüktür. Büyüklüğü normal bir kuş boyutundadır.

Kaf ve Elburz dağlarında, karlar ülkesinde veya cennette yaşadığına inanılan Hümâ kuşu, zaman zaman uçarak yedi kat göğün üzerindeki felekler ve burçlar arasında dolaşır hatta Tanrıya kadar gidebilmektedir (Altınkaynak 2003: 147). Bu sebeple Hümâ kuşu erişilemeyecek yükseklikleri anlatmak için de edebiyatta sıklıkla kullanılan bir motif olmuştur.

Hümâ'ya devlet kuşu denilmesi ile hümâyün kelimesinin hükümdar, padişah anlamlarına gelmesi Hümâ kuşunun gölgesiyle ilgili inanışlardan kaynaklanmaktadır. Öyle ki Hüma kuşunun gölgesi kimin üzerine düşerse o kişinin hükümdar olacağı ya da önemli yerlere geleceği şeklinde bir inanış bulunmaktadır. Eski zamanlarda ölen hükümdarların yerine yeni bir hükümdar seçmek için halk bir meydanda toplanır ve Hümâ kuşu kimin üstüne konarsa yeni hükümdarın o olduğuna kanaat getirilirmiş. Hümâ kuşunun gölgesinin üzerine düştüğü ya da üzerinden geçtiği birisi olursa da o kişinin ileride iyi mevkilere geleceği kanaati mevcutmuş. Günümüzde kullanılan talih kuşu, devlet kuşu deyimleriyle, insanın başına ya da üstüne kuş pislemesinin hayra yorulması Hümâ'nın zenginlik ve mutluluk getirici olması inancıyla ilgilidir. Ayrıca Hümâ kuşunu bilerek öldüren birisinin kırk gün

içinde öleceği inancı da oldukça yaygın bir halk inanışı olmuştur (Batislam 2002: 187). Edebiyatta da Hümâ kuşu adından sıkça bahsedilen bir kuş olmuştur. Divan şiirinde mitolojik kuşlar içinde özellikleri nedeniyle en çok sözü edilen Hümâ'dır. Kuşlar arasındaki konuşmalara dayalı alegorik eserlerde Hümâ kuşu özellikle geçmektedir. Âşık tarzı şiir geleneğinde de Hümâ kuşu pek çok âşığın şiirinde kendisine yer bulmuştur.

Sıtkı her güzele bâde içirme  
Vefasız dilberle ömür geçirme

#### **Ben humâ kuşuyum koldan uçurma**

Yazık olur sonra pişman olursun (Sıdkı; Türkan 2023: 475)

Hümâ, şansın, talihin ve mutluluğun simgesidir. Sıdkı şiirinde Hümâ kuşunu koldan uçurma diyerek sana denk gelen talih kuşunu geri çevirme yoksa üzülsün, bir daha Hümâ kuşunu yakalayamazsın demiştir. Âşık kendisini, sevgili için tıpkı Hümâ kuşu gibi talih, şans olarak görmektedir.

#### **Hüma kuşu gibi boynun uzadır**

Yoğruk atlar gibi meydan gözedür  
Göre Mevlâm ne güzeller yaradur  
Yüzü çifte benli bilmem kimindir (Sîpahî; Türkan 2023: 479)

Sîpahî bu şiirinde Hümâ kuşunun boynundan söz etmiştir. Hümâ kuşunun büyüklüğünün normal boyuttaki bir kuzgunla aynı olduğu söylenir. Sîpahî burada sevgilinin Hümâ kuşu gibi boynunu uzatmasından ve tıpkı Hümâ kuşu gibi güzel yaratılışlı olmasından, güzelliğinden bahseder.

#### **Hüma kuşu gibi yüksek uçar mı,**

Kişi sevdiğinden, nazlım, kaçır mı?  
Sana bir minnetim vardır, geçer mi,  
Soyunup koynuma girdiğin zaman. (Öksüz Ahmet; Türkan 2023: 421)

Dörtlükte Hümâ kuşunun sürekli yüksektenn uçtuğu hatta hayatının büyük bir bölümünü uçarak geçirdiği, çok nadir yere konduğu ya da yere yakın uçtuğu söylenmektedir. Öksüz Ahmet şiirinde Hümâ kuşunun yüksekte uçmasına atıfta bulunmuştur.

Dün gece girdindi dilber düşüme;  
Ertesi gün elim ermez işime.

#### **Benzetirler seni hüma kuşuna**

Gülüp de karşıma geldiğin zaman (Öksüz Ahmet; Türkan 2023: 421)

Öksüz Ahmet şiirinde, güldüğünde Hümâ kuşuna benzersin diyerek Hümâ kuşunun güzelliğiyle sevgilinin güzelliğini benzetmiştir. Hümâ kuşu renkli tüyleri ve iyilik, şans, talih getiren bir kuş olması dolayısıyla güzellikleri çağrıştırmaktadır. Öksüz Ahmet dörtlükte sevgiliyi bu sebeple Hümâ kuşuna benzetmiştir.

#### **Göge uçan Hüma Kuşu**

Ne bilir gülün kıymetin  
Kargayı dala kondurman  
Ne bilir dalın kıymetin (Deli Boran; Akbulut 2023: 246)

Deli Boran'ın mısralarında Hümâ kuşunun gökte uçtuğunu belirtmekte ve gülün yani yeryüzünde olan bir şeyin kıymetini bilemeyeceğinden bahsedilmektedir.

Bakıldığı zaman Hümâ kuşu, XVIII. yüzyıla âşık tarzı şiirde XIX. yüzyıla kıyasla daha çok ele alınmıştır. Hümâ kuşu genel olarak sevgiliyi betimlemek için kullanılmış ve sevgilinin narinliğine ve güzelliğine izafe edilmiştir. Aynı zamanda Hümâ kuşu, şans ve talihi anlatmak için de şiirlerde yer almıştır.

### Sonuç

XVIII. ve XIX. yüzyıl âşık tarzı şiirde, âşıkların efsanevi kuşlardan ve bu kuşların taşıdığı sembolik anlamlardan faydalandıkları görülmektedir. Adı anılan fakat gerçekte varlığı bilinmeyen, hayal ürünü olduklarına inanılan Zümrüd-ü Anka, Simurg ve Hümâ gibi efsanevi kuşlar, bu dönemin şiirlerinde kendilerine yer bulmuştur.

XVIII. ve XIX. yüzyıl âşık tarzı şiirde Zümrüd-ü Anka, yükseklerde uçması ve Kafdağı'nda yaşamasıyla ön plana çıkan ayrıca ulaşılamayan mekanları ya da uzaklığı sembolize edecek şekilde kullanılan efsanevi bir kuştur. Âşıklar aynı zamanda şiirlerinde, sevgili ile aralarındaki o aşılmaz mesafeyi, sevgilinin erişilemezliğini anlatmak için Zümrüd-ü Anka'dan yararlanmışlardır. Zümrüd-ü Anka'nın özelliklerine sahip bir kuş olarak anlatılan Simurg'un, şiirlerde Zümrüd-ü Anka ile beraber kullanıldığı görülmüştür. Simurg tıpkı Zümrüd-ü Anka gibi çok yükseklerde uçmaktadır bu sebeple şiirlerde hep gökyüzünde uçması ile anılmıştır. Aynı zamanda âşıkların Simurg ve Zümrüd-ü Anka'yı bir arada kullanarak güzellik unsuru olarak sevgilinin yüz güzelliğini, yüzünün peri gibi olmasını da anlattığı görülmüştür. Hümâ kuşu ise âşıkların şiirlerinde Simurg ve Zümrüd-ü Anka'ya kıyasla sevgiliye en çok benzeten kuştur. Sevgili, Hümâ kuşuna, narinlik ve zariflik özellikleriyle benzetilmiştir. Aynı zamanda Hümâ kuşu, talih ve şans simgelediği için şiirlerde âşığın ne kadar şanslı olduğunu anlatmasının bir yoludur.

XVIII. yüzyılda incelenen seksen dört âşıktan, altı tane âşığın şiirlerinde efsanevi kuşlara yer verdiği görülmüştür. Bu âşıklar: Fahrî, Osman, Reisoğlu, Sıdkı, Sipâhî ve Öksüz Ahmed'tir. Bu âşıklardan Reisoğlu ve Öksüz Ahmed, diğer XVIII. yüzyıl âşıklarına kıyasla şiirleride efsanevi kuşları daha sık kullanmışlardır. XIX. yüzyılda şiirleri incelenen yirmi beş âşıktan ise Erzurumlu Emrah, Arifi, Şem'i, Gedaî, Seyrânî ve Deli Boran olmak üzere altı âşığın şiirlerinde efsanevi kuşlardan yararlandıkları görülmüştür. Bu âşıklardan ise Şem'i ve Seyrânî'nin, şiirlerde en çok efsanevi kuşlara yer veren âşıklar oldukları tespit edilmiştir.

Bu çalışmada tespit edilen veriler ışığında, XVIII. yüzyıl ve XIX. yüzyıl âşık tarzı şiirde, âşıkların efsanevi kuşlardan özellikle Zümrüd-ü Anka'yı şiirlerinde daha sık kullandıklarını, XVIII. yüzyıla kıyasla XIX. yüzyıl âşıklarının şiirlerinde efsanevi kuşlara daha fazla yer verdiklerini ve efsanevi kuşları: güzellik, şans, özgürlük, ulaşılmazlık anlamlarına gelecek şekilde şiirlere yerleştirdiklerini söyleyebiliriz. Bu çalışma, XVIII. yüzyılda ve XIX. yüzyılda toplam yüz on dokuz âşığın, beş bin yüz on altı şiirini kapsamlı bir şekilde taraması, şiirlerde yer alan efsanevi kuşların örneklerini vermesi ve daha sonra bu örneklerin açıklamalarını efsanevi ve mitolojik arka planla aydınlatması bakımından Âşık Edebiyatı alanına önemli bir katkı sunmaktadır.

### Kaynaklar

- Akbulut, Ali Cem (2023), *Âşık Deli Boran*, Ankara: Kültür Ajans Yayınları.
- Akbulut, Nevin (2023), Türk Halk Külütünde Kuşlar, Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora Tezi).
- Altınkaynak, Erdoğan (2003), "Yer Altı Diyarının Kartalı", *Hacı Bektaş Velî Araştırmaları Dergisi*, S. 26, s. 135-163.
- Aslan, Ensar (1975), *Çıldırli Âşık Şenlik Hayatı, Şiirleri ve Hikâyeleri (İnceleme-Metin-Sözlük)*, Ankara: Sevinç Matbaası.
- Aydın, Nilgün (2019), Konya Âşıklık Geleneğinde (18-19.yy) Âşık Şem'î ve Şiir Dünyası (İnceleme-Metin), Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora Tezi).
- Aydoğdu, Betül (2011), Türk Edebiyatında Seyrânî Olgusu: Develili Seyrânî ve Eserleri (İnceleme-Metin), Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Batıslam, Dilek Hanife (2002), "Divan Şiirinin Mitolojik Kuşları: Hümâ, Anka ve Simurg", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi I*, s. 185-208.
- Boratav, Pertev Naili (1968), "Âşık Edebiyat", *Türk Dili Dergisi Türk Halk Edebiyatı Özel Sayısı*, S. 207, s. 340- 357.
- Boratav, Pertev Naili (2012), *Türk Mitolojisi Oğuzların-Anadolu, Azerbaycan ve Türkmenistan Türklerinin Mitolojisi*, Ankara: Bilgesu Yayıncılık.
- Çoruhlu, Yaşar (2002), *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Devellioğlu, Ferit (2010), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Döğmeci, Ersen (2019), Milli Kütüphane Cönklerindeki Nûrî Mahlaslı Şiirler Üzerine Bir İnceleme, Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi).
- Esin, Emel (2001), *Türk Mitolojisine Giriş*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Güler, Kadir (2004), *Kütahyalı Ârifî ve Pesendî*, Ankara: Bizim Büro Basımevi.
- İvgin, Hayrettin (1994), *Geredeli Âşık Figânî*, Ankara: Kültür Bakanlığı Millî Kütüphane Basımevi.
- Karadağ, Metin (1996), *Erzurumlu Emrah Yaşamı Sanatı Şiirleri*, Ankara: Ayyıldız Yayınları.
- Kaya, Doğan (1997), "Edebiyatımızda Âşık Kolları ve Şenlik Kolu", *Türk Kültürü*, S. 412, s. 499-508.
- Köprülü, Mehmed Fuad (2004), *Saz Şâirleri I-IV*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Nüzhet, Saadettin (1933), *Beşiktaşlı Gedâî*, İstanbul: Suhulet Kütüphanesi.

- Ocak, Ahmet Yaşar (2002), *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Öcal, Oğuz (2008), *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yayıncılık.
- Ögel, Bahaeddin (1995), *Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar) II.Cilt*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Tansü, Yunus Emre- Baran Güvenç (2017), "Mitolojik Kuşlar Üzerine Düşünceler (Phoenix, Garuda, Simurg, Karkuş, Anka)", *Doç. Dr. Numan Durak Aksoy Anısına Hayatı Eserleri ve Armağanı*, Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Matbaa ve Basımevi, s. 783-805.
- Türkan, Kadriye (2007), "Proben'in VIII. Cildinde Yer Alan Masallara Yansıyan Şamanizm Unsurları", *Türk Bilig*, S. 13. S. 133-167.
- Türkan, Kadriye (2015), "Balkan Türk Masallarında Şamancıl Sağaltım Yöntemleri", *Yeni Türkiye Balkanlar Rumeli Özel Sayısı II*, s. 67, s. 2069-2076.
- Türkan, Kadriye (2016), "Balkan Türk Masallarında Mitolojik Bir Figür: Ejderha", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 45, s.219-224.
- Türkan, Kadriye (2017), *XIX. Yüzyıl Âşık Şiirinden Yansıyan Halk Hikâyeleri*, Ankara: Gece Kitaplığı.
- Türkan, Kadriye (2023), *18. Yüzyıl Âşık Şiiri*, Çanakkale: Paradigma Akademi Basın Yayın Dağıtım.